

Чемодурова Н.О.,
здобувач кафедри конституційного,
адміністративного права та соціально-гуманітарних
дисциплін Інституту права та суспільних
відносин університету «Україна»

КЛАСИФІКАЦІЯ ГАРАНТІЙ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ

В статті аналізуються різноманітні наукові підходи до класифікації гарантій суддівської незалежності, досліджуються підстави таких класифікацій та їх змістове наповнення, і на основі проведеного дослідження обґрунтовується авторський бачення класифікації гарантій незалежності суддів адміністративних судів.

Ключові слова: адміністративне судочинство, гарантії, гарантії незалежності суддів, класифікація гарантій, організаційні гарантії, процесуальні гарантії, систематизація гарантій, судоустрійні гарантії, функціональні гарантії.

В статье анализируются различные научные подходы к классификации гарантий судейской независимости, исследуются основания таких классификаций и их содержательное наполнение, и на основе проведенного исследования обосновывается авторский видение классификации гарантий независимости судей административных судов.

Ключевые слова: административное судопроизводство, гарантии, гарантии независимости судей, классификация гарантий, организационные гарантии, процессуальные гарантии, систематизация гарантий, судоустройни гарантии, функциональные гарантии.

The article analyzes the various scientific approaches to classification guarantees of judicial independence, investigated

reasons such classifications and their semantic content, and on the basis of the research is justified architectural vision classification guarantees of independence of administrative judges.

Keywords: administrative proceedings, guarantees, guarantees of judicial independence, security classification, organizational safeguards, procedural guarantees, ordering guarantees sudoustriyni guarantee functional guarantee.

Постановка проблеми. На сьогодні в юридичній літературі відсутній єдиний підхід до класифікації гарантій незалежності суддів адміністративних судів, так само, як і до класифікації гарантій незалежності суддів, гарантій діяльності судів, а також гарантій функціонування будь-якого іншого правового інституту в цілому. Так, наприклад, всі гарантії поділяють на окремі групи в залежності від рівня абстрагування, способу викладення, сфери застосування, принципу дії та ще цілої низки критеріїв.

Разом з тим, аналіз численних наукових публікацій, присвячених даному питанню, показує, що окремі науковці не виділяють якоїсь окремої підстави для класифікації гарантій і називають лише їх окремі групи. Так, наприклад, Н.В. Радутна, досліджуючи гарантії принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, розглядає їх у межах чотирьох основних класифікаційних груп: політичні, ідеологічні, економічні та організаційні [1, с. 9]. В.О. Гринюк поділяє такі гарантії на політичні, економічні, соціальні, ідеологічні та правові [2, с. 69].

Вказаний перелік можна ще довго продовжувати. Водночас, аналіз навіть наведених вище підходів дозволяє стверджувати не лише про відсутність серед науковців єдиного підходу до класифікації гарантій, але також і про безсистемність та порушення загальних правил при їх групуванні. Зазначена обставина негативно впливає не лише на процес наукового дослідження інституту суддівської незалежності, але й на процес її законодавчого забезпечення.

Аналіз дослідження даної проблеми. Гарантії незалежності судової влади загалом й адміністративних суддів

зокрема досліджували в своїх роботах науковці ще дореволюційної та радянської доби. Зокрема, варто згадати про здобутки в цій сфері О.Б. Абросімової, Г.Н. Агеєвої, В.Б. Алексєєва, В.П. Божьєва, Л.Є. Владимірова, С.І. Зарудного, В.Р. Завадського, О.Ф. Кістяківського, М.І. Клеандрова, А.Ф. Коні, В.І. Кононенка, О.М. Ларіна, І.В. Михайловського, М.М. Розіна, М.Д. Сергієвського, М.С. Строговича, С.М. Тригубова, І.Я. Фойницького та інших. Серед сучасників особливо варто відмітити здобутки в аналізованій сфері В.Ф. Бойка, В.Д. Бринцева, В.В. Городовенка, В.О. Гринюка, Ю.М. Грошевого, В.Т. Маляренка, М.М. Михеєнка, П.О. Недбайла, В.Т. Нора, В.Ф. Погорілка, В.С. Стефанюка, В.І. Шишкіна та інших, дослідження яких мали значний вплив на формування уявлення про систему гарантій незалежності суддів.

Водночас, незважаючи на той значний внесок, який зробили ці науковці в дослідження інституту незалежності судової гілки влади, більшість питань, що стосуються саме класифікації гарантій суддівської незалежності, залишаються дискусійними та малодослідженими. Саме це й обумовило вибір нами теми статті та тих питань, які в ній розглядаються.

Таким чином, **метою даної статті** є обґрунтування авторського підходу до класифікації гарантій незалежності суддів адміністративних судів на основі дослідження різноманітних критеріїв класифікації та аналізу різноманітних наукових поглядів на класифікацію гарантій суддівської незалежності.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання класифікації гарантій незалежності суддів адміністративних судів у першу чергу варто звернути увагу на ту обставину, що система таких гарантій складається з цілої низки змістовних елементів: деталізуючих принципів, вимог, ідей, норм, заходів, заборон тощо. З одного боку, всі ці елементи тісно взаємопов'язані, взаємозалежні, детерміновані об'єктивними умовами розвитку суспільства, однаково важливі та у своїй сукупності дозволяють розцінювати їх як єдиний, цілісний, універсальний принцип – принцип суддівської незалежності. З іншого боку, всі ці елементи досить різноманітні за змістом і

значенням, сферою та суб'єктами застосування, механізмом реалізації та правовими наслідками. Саме тому, при їх класифікації ми пропонуємо обрати не один, а відразу декілька критеріїв. Такий підхід в жодному разі не порушує основних правил методології класифікації а, навпаки, дозволяє дослідити гарантії незалежності суддів адміністративних судів з різних точок зору, отримати максимально повне уявлення про їх правову природу і зміст.

По-перше, найбільш поширеною і, в той же час найбільш неоднозначною, є класифікація всіх юридичних гарантій *в залежності від сфери їх дії*. Так, в юридичній літературі можна знайти їх поділ на соціальні, політичні та юридичні [3, с. 745]; юридичні, політичні, економічні та ідеологічні [4, с. 276]; політичні, економічні, організаційні, юридичні та процесуальні [5, с. 18].

Дещо відмінним, водночас тотожним за своєю сутністю, є поширений останніми роками підхід до поділу гарантій на дві великі групи: загальні (загальносоціальні) та спеціальні (юридичні). В рамках першої групи науковці, як правило, виокремлюють політичні, економічні (соціально-економічні), духовно-ідеологічні (ідеологічні, культурні) гарантії [4, с. 278; 2, с. 72], а також додатково ще соціальні (суспільні) [6, с. 28; 7, с. 37]. До другої групи відносяться власне юридичні гарантії, які науковці класифікують на різні групи: або на судоустрійні (організаційні) та процесуальні [2, с. 72], або на нормативно-правові та організаційно-правові [8, с. 151], або на організаційно-правові, фінансові, процесуальні та морально-етичні гарантії [7, с. 37].

Детальний аналіз наведених підходів свідчить про недоцільність їх використання для цілей нашого дослідження. Річ у тім, що всі гарантії незалежності суддів адміністративних судів закріплені в законодавчих актах. Це означає, що за своєю природою всі вони є юридичними (правовими). Водночас, таке твердження не заперечує можливості, і навіть необхідності, поділу всіх юридичних гарантій на кілька відносно самостійних груп в залежності від сфери їх дії. Зокрема, можна говорити про такі групи гарантій незалежності суддів адміністративних судів:

1) організаційні (наприклад, особливий порядок обрання або призначення на посаду судді, звільнення судді з посади та переведення його до іншого суду); 2) процесуальні (встановлений законом порядок здійснення правосуддя); 3) економічні (окремий порядок фінансування діяльності суддів), 4) соціальні (законодавче закріплення належного рівня матеріального, соціального, організаційного забезпечення діяльності суддів, їх правового і соціального захисту).

По-друге, не менш поширеною в науковій літературі є класифікація всіх юридичних гарантій *залежно від характеру правових норм, якими вони встановлюються*. Найбільш часто науковці за таким критерієм виділяють або нормативні та організаційні (інституційно-організаційні) гарантії [8, с. 149]; або ж організаційні та матеріальні гарантії [2, с. 5].

На нашу думку, при класифікації гарантій незалежності суддів адміністративних судів залежно від характеру правових норм, якими вони встановлюються, необхідно виходити із загальноприйнятого поділу усіх правових норм на дві великі групи: норми матеріального права та норми процесуального права. Відповідно, всі гарантії незалежності суддів адміністративних судів доцільно поділяти на матеріальні та процесуальні. До першої групи можна віднести такі гарантії, як недоторканність та імунітет суддів; незмінюваність суддів; обов'язковість судових рішень і встановлення відповідальності за їх невиконання. До другої групи – особливий порядок обрання або призначення на посаду судді, звільнення судді з посади та переведення його до іншого суду; встановлений законом порядок притягнення суддів до відповідальності та відсторонення від здійснення правосуддя; встановлений законом порядок здійснення правосуддя.

По-третє, всі гарантії незалежності суддів адміністративних судів можуть бути класифіковані *залежно від специфічних рис джерел їх походження*. Так, наприклад, Т.В. Омельченко залежно від юридичної сили нормативно-правових актів, у яких закріплені гарантії, поділяє їх на конституційні, міжнародно-правові та галузеві гарантії [9, с. 12]. Ми не зовсім погоджуємося із таким підходом, оскільки він не

дозволяє розкрити всю різноманітність джерел, у яких закріплено гарантії незалежності суддів адміністративних судів. Спроба адаптувати зазначену класифікацію до специфіки даного дослідження дозволила нам виділити в її межах три відносно самостійні підвиди.

1. Залежно від юридичної сили джерел, в яких закріплені гарантії незалежності суддів адміністративних судів, їх доцільно класифікувати на чотири групи: 1) міжнародні, тобто ті, що закріплені в міжнародних нормативно-правових актах, ратифікованих в установленому порядку (про них мова піде в третьому розділі роботи); 2) конституційні, тобто ті, що прямо передбачені в Конституції України (в першу чергу, в розділі 8); 3) законодавчі, тобто ті, що передбачені Законом України «Про судоустрій і статус суддів», а також іншими законодавчими актами (КАСУ, Законами України «Про запобігання корупції», «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» тощо); 4) підзаконні, тобто ті, що закріплені в підзаконних нормативно-правових актах, прийнятих на реалізацію вказаних вище законодавчих норм (Порядок обрання суддів на адміністративні посади, Регламент Тимчасової спеціальної комісії з перевірки суддів загальної юрисдикції, Положення про автоматизовану систему визначення члена Вищої ради юстиції при здійсненні ним повноважень відповідно до законів України тощо).

2. Залежно від суб'єктів прийняття джерел, в яких закріплені гарантії незалежності суддів адміністративних судів, їх доцільно класифікувати на такі, що прийняті (затверджені) міжнародними органами та організаціями, ВРУ, Президентом України, КМУ, Мін'юстом, ВРЮ, КСУ, ВСУ, РСУ, З'їздом суддів України, ДСА, ВАСУ та іншими органами.

3. Залежно від зовнішньої форми вираження джерел, в яких закріплені гарантії незалежності суддів адміністративних судів, можна виділити: конвенції, декларації, принципи, пакти, резолюції, рекомендації, закони, кодекси, постанови, укази, розпорядження, рішення, накази тощо.

По-четверте, всі гарантії незалежності суддів адміністративних судів можуть бути класифіковані *залежно від*

специфіки правового положення судді. Відразу ж зауважимо, що дана класифікація є похідною від загальноприйнятої в теорії права класифікації юридичних гарантій залежно від рівня конкретизації положення конкретного суб'єкта права, згідно якої розмежовується загальний, спеціальний та індивідуальний правовий статус особи. Виходячи з цього, всі юридичні гарантії діяльності посадових осіб науковці поділяють на три групи: гарантії статусу громадянина, гарантії статусу службової особи та гарантії статусу спеціального суб'єкта [10, с. 115].

Спроба адаптувати цю класифікацію до специфіки даного дослідження дозволила нам виділити в її межах чотири відносно самостійні підвиди.

4. Залежно від рівня конкретизації правового статусу судді адміністративного суду, можна окремо виділити гарантії правового статусу особи, гарантії правового статусу представника влади, гарантії правового статусу судді та гарантії правового статусу судді адміністративного суду.

5. Залежно від ієрархії суду, в якому працює суддя, можна окремо виділити гарантії діяльності суддів місцевих адміністративних судів, окружних адміністративних судів, апеляційних адміністративних судів, ВАСУ та Судової палати в адміністративних справах ВСУ. Як свідчить дослівний аналіз норм Закону та КАСУ, для суддів Судової палати в адміністративних справах передбачено більш вагомі гарантії їх незалежності, ані ж для суддів місцевих адміністративних судів. В першу чергу, це торкається їх фінансового, матеріально-технічного, пенсійного забезпечення, а також забезпечення їх особистої безпеки.

6. Залежно від місця, яке займає суддя в ієрархії судових посад та специфіки виконуваних повноважень, гарантії діяльності суддів адміністративних судів можуть бути класифіковані на основні та додаткові. До першої групи відносяться гарантії, що забезпечують діяльність абсолютно всіх суддів адміністративних судів. До другої – лише ті гарантії, що забезпечують виконання суддею покладених на нього додаткових обов'язків. У першу чергу, мова йде про перебування суддів на адміністративних посадах в

адміністративних судах, їх участь в діяльності органів суддівського самоврядування, проходження ними професійного навчання та підвищення кваліфікації тощо.

7. Залежно від способу зайняття суддівської посади, гарантії діяльності суддів адміністративних судів можуть бути класифіковані на дві групи: 1) ті, що забезпечують діяльність суддів, які були вперше призначені на посаду судді адміністративного суду Президентом України терміном на 5 років; 2) ті, що забезпечують діяльність суддів, які були обрані на посаду судді адміністративного суду безстроково Верховною Радою України.

По-п'яте, залежно від функціональної спрямованості юридичні гарантії прийнято поділяти на дві великі групи: ті, що забезпечують реалізацію прав і свобод особи, а також ті, що забезпечують їх охорону [11, с. 29]. У цілому погоджуючись із таким підходом, ми все ж таки пропонуємо його дещо розширити і доповнити. Зокрема, в якості окремої групи доцільно виділяти гарантії, що забезпечують захист прав і свобод, а також гарантії, що сприяють відновленню прав у разі їх порушення.

По-шосте, в основу класифікації гарантій незалежності суддів адміністративних судів може бути покладений такий критерій, як *сфера їх поширення*. Як відомо, незалежність суддів адміністративних судів найбільш доцільно розглядати з двох позицій: внутрішньої та зовнішньої. Відповідно, всі юридичні гарантії теж можуть бути класифіковані на дві групи. До гарантій, що забезпечують зовнішню незалежність суддів адміністративних судів можна віднести недоторканність та імунітет суддів; незмінюваність суддів; встановлений законом порядок здійснення правосуддя; таємниця ухвалення судового рішення та заборона її розголошення тощо. Гарантіями забезпечення внутрішньої незалежності суддів виступають: особливий порядок обрання або призначення на посаду судді, звільнення судді з посади та переведення його до іншого суду; встановлений законом порядок притягнення суддів до відповідальності та відсторонення від здійснення правосуддя;

функціонування органів суддівського самоврядування; право судді на відставку тощо.

По-сьоме, всі гарантії незалежності суддів адміністративних судів можуть бути класифіковані *за колом осіб*. Зокрема, є гарантії, які поширюються виключно на суддів адміністративних судів: недоторканність та імунітет суддів; право судді на відставку. Водночас, існують гарантії, які поширюються не лише на суддів адміністративних судів, але також і на членів їх сімей: забезпечення державою особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна. Також, є гарантії, які спрямовані на забезпечення інтересів особи і держави, їх захист від неналежного виконання суддівських повноважень: встановлений законом порядок притягнення суддів до відповідальності та їх відсторонення від здійснення правосуддя.

По-восьме, не всі гарантії незалежності суддів адміністративних судів в однаковій мірі діють протягом усього часу виконання суддівських повноважень. Саме тому, їх доцільно класифікувати *за часовим критерієм*. Зокрема, можна виділити гарантії, які діють на стадії формування суддівського корпусу. В першу чергу, до цієї групи відноситься особливий порядок обрання або призначення на посаду судді. В окрему групу необхідно виділити гарантії, які зберігають свою дію навіть після припинення суддівських повноважень. Зокрема, це особливий порядок звільнення з посади судді; право судді на відставку, законодавче закріплення належного рівня пенсійного, медичного та соціального забезпечення судді, а також інші засоби їх правового захисту. І, найбільш група гарантій – це гарантії, що діють протягом усього часу виконання суддівських повноважень. Це і встановлений законом порядок здійснення правосуддя, і недоторканність та імунітет суддів, і їх незмінюваність і ще ціла низка гарантій.

По-дев'яте, гарантії незалежності суддів адміністративних судів можна також класифікувати *залежно від їх змісту*. Відразу ж зауважимо, що це одна з основних і найбільш поширених класифікацій юридичних гарантій, яка дозволяє максимально повно розкрити їх сутність і соціальне призначення. Водночас, незважаючи на таку практичну цінність,

погляди науковців на дану класифікацію суттєво різняться. Так, наприклад, одні науковці за даним критерієм виділяють гарантії особистої незалежності (статусу суддів), організаційної (інституційної) і функціональної незалежності [12, с. 113], другі – судоустрійні (організаційні) та процесуальні гарантії [2, с. 70], треті – інституційні та функціональні гарантії [13, с. 828].

Проаналізувавши наукову літературу, а також чинне законодавство, ми прийшли до висновку, що залежно від змісту всі гарантії незалежності суддів адміністративних судів необхідно поділяти на дві великі групи: організаційні та функціональні. Відразу ж зауважимо, що ці дві групи гарантій тісно пов'язані між собою, вони переплітаються одна з одною, змінюють одна одну. Водночас, різниця між ними все ж таки суттєва. Якщо організаційні гарантії забезпечують функціонування адміністративного судочинства як невід'ємної складової судової гілки влади, яка є самостійною та незалежною від інших гілок державної влади, то функціональні – забезпечують належне виконання суддями своїх повноважень.

Висновки. Проведена нами класифікація гарантій незалежності суддів адміністративних судів дозволила нам продемонструвати всю їх багатоманітність. Будучи абсолютно різними за змістом, сутністю, правовою природою, сферою застосування і характером, вони, водночас, перебувають між собою у тісному діалектичному зв'язку, доповнюючи і розвиваючи одна одну. І, головне, всі вони спрямовані на досягнення єдиної мети – забезпечення якісного та ефективного функціонування інституту адміністративного судочинства.

Література:

1. Радутная Н.О. независимости судей // Социалистическая законность. – 1989. – № 11. – С. 9-11.
2. Гринюк В.О. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Гринюк Володимир Олексійович. – К. : Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2004. – 228 с.
3. Еллинек Г. Общее учение о государстве / Еллинек Г. – СПб : Юрист центрпрес, 2004. – 750 с.

4. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.
5. Селівон М.Ф. Гарантії депутатської діяльності. – К. : Політвидав України, 1982. – 72 с.
6. Білозьоров Є.В. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні : реалії та проблеми / Є.В. Білозьоров // Адвокат. – 2009. – № 8 (107). – С. 26-30.
7. Галайденко Т. До питання розмежування категорій «принцип незалежності суддів» та «гарантії його реалізації» / Т. Галайденко // Вісник Вищої ради юстиції, – № 3, – 2010. – С. 28-40.
8. Карпечкін П.Ф. Функції судів загальної юрисдикції: проблеми теорії та практики: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / Карпечкін Петро Феофанович. – К., – 2005. – 212 с.
9. Омельченко Т.В. Конституційне право особи на правову допомогу і його реалізація на досудових стадіях кримінального процесу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Омельченко Т. В. – Х., 2004. – 216 с.
10. Янюк Н.В. Адміністративно-правовий статус посадової особи : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Янюк Наталія Володимирівна. – Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. – 168 с.
11. Витрук Н.В. О юридических средствах обеспечения реализации и охраны прав советских граждан // Известия вузов. Правоведение. – 1964. – № 4. – С. 29-38.
12. Четвернин В.А. Демократическое конституционное государство : введение в теорию. – М. : Юрид. лит., 1993. – 273 с.
13. Скрипник О.Г. Сутність і зміст незалежності суддів / О.Г. Скрипник // Право та управління. – 2012 р. – № 2. – С. 821-830.

УДК 351.713:339.543.64

Шевченко П.Ю.,
аспірант кафедри адміністративного
та митного права Університету
митної справи та фінансів